

Oltarni слиki iz cerkve sv. Lovrenca in Kancijana na Hotavljah

Oris konservatorsko-restavratorskih postopkov

Besedilo opisuje konservatorsko-restavratorske postopke na dveh izjemno uničenih oltarnih slikah, ki sta bili nekoč del likovne opreme podružnične cerkve sv. Lovrenca in Kancijana na Hotavljah, v Občini Gorenja vas - Poljane. Cerkev, ki spada v župnijo Trata - Gorenja vas, je bila leta 2008 razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena. Poznogotska cerkev je bila okoli leta 1705 barokizirana.¹ Notranjost krasijo štukature in trije oltarji, predelani v začetku 20. stoletja, z uporabljenimi elementi starejših baročnih oltarjev.²

Glavni oltar je posvečen zavetnikoma cerkve in Mariji Vnebovzeti, stranska ob slavlolu pa sv. Roku in sv. Klemenu.³ Križev pot izhaja iz Layerjeve delavnice. Na steni ladje je zanimiva in ikonografsko redka upodobitev dobre in slabe spovedi v ljudskem baročnem slogu. Osrednji niši glavnega oltarja sta se nekoč zapirali s slikama na platnu, ki prikazujeta iste zavetnike, kot so v kiparski izvedbi nameščeni v nišah: rimskega mučenca Lovrenca in oglejskega mučenca Kancijana v osrednji niši ter Marijo z Jezusom v atiki oltarja. Tip Marije na sliki predstavlja Graško Marijo Pomočnico, ki za zahodne predele Slovenije ni ravno značilna, zaradi bližine Gradca pa je pogosta na Štajerskem.⁴ Sliki se več desetletij nista uporabljali in sta bili odloženi v zvoniku cerkve. Po slogu sodeč bi lahko čas njunega nastanka umestili v pozno 18. ali zgodnje 19. stoletje.

1 Pridobljeno 2. 11. 2017, <http://rkd.situla.org/>.

2 Opomba Jure Ferlan.

3 Popis cerkva 1954, za župnijo Trata ga je izdelal župnik Andrej Šavli, originalni tipkopis hrani župnišče v Gorenji vasi.

4 Opombe k opisu cerkve Jure Ferlan; za Graško Marijo Pomočnico glej: Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti*. Celje : Mohorjeva družba Celje, 1994, str. 219.

Po posredovanju zavzetega in kulturno ozaveščenega prebivalca občine je močno poškodovani sliki v okviru rednega programa v letih od 2014 do 2016 obnovil Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Čeprav pri obeh slikah ne gre za likovna dela izjemnih umetniških ali likovnih vrednosti, bi zavlačevanje z izvedbo najnujnejših konservatorskih posegov pospešilo njun dokončni propad. V okviru programskega delovanja in znotraj danih finančnih možnosti poskušajo restavratorske delavnice Restavratorskega centra enakomerno razporediti poseganje v kulturno dediščino na področju celotne države. Cerkev sv. Lovrenca in Kancijana ter njena oprema so bili z odlokom zavarovani z namenom, da se ohranijo kulturne, umetnostne, zgodovinske in krajinske vrednote spomenika.⁵ Lokalna kulturna dediščina ima velik pomen tudi pri izobraževanju in ozaveščanju prebivalcev. Zavedanje o pomenu z likovno dediščino bogatega škofjeloškega okoliša in slabo stanje obravnavanih oltarnih slik, kar je za vsakega konservatorja-restavratorja izziv, sta bila glavna motiva za uspešno rešitev slik neznanih avtorjev.

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* nima signature, tudi točna datacija ni znana. Naslikana je v oljni tehniki na platno, ki meri v višino 191,5 cm, v širino pa 127 cm. Spada med srednje velike oltarne podobe in je v preteklosti, ko je bilo njeno stanje boljše, ob določenih dnevih krasila glavni oltar. Ko je sliko v popravilo prevzel Oddelek za stafelajno slikarstvo na Restavratorskem centru,⁶ je bil temeljni podporni nosilec platna popolnoma uničen. Desna polovica podokvira je manjkala, leva je bila deformirana in nestabilna. Tudi izdelava (domnevno) originalnega podokvira je bila neustrezna. Lesene letvice so bile tanke, stiki zbiti z žebli. To pomeni, da tudi takrat, ko je bil podokvir nepoškodovan, tkanemu nosilcu ni omogočal ustrezne napetosti, kar je eden od glavnih pogojev za vzdrževanje dobrega stanja slikovnih plasti. Tkani nosilec je sešit iz treh kosov platna, najbolj je bil poškodovan v spodnjem delu slike. Raztrganine in predrtine so bile številčnejše tudi na robovih slike. Neustrezna napetost platna slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* je povzročila nastanek gubanja, kar je vodilo v razpokanost in odpadanje originalne poslikave. Ker je umetnina v preteklosti izgubila svojo funkcijo kot likovna oprema oltarja, je bila z njega odstranjena in nato hranjena v neustreznih pogojih. Z leti se je na površini nabrala umazanija, vlaga pa je škodila laku, tako da je postal delno neprosojen. Oba elementa sta negativno vplivala na barvno plast in naslikan motiv je postal z leti slabo viden.

Slika *Podoba Marije* je manjšega formata, vendar po obliki ravno tako spada med oltarne podobe. Platno meri v višino 128 cm, v širino pa 86 cm.⁷ Kot v pri-

5 Pridobljeno 2. 11. 2017, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-1103/odlok-o-razglasitvi-cerkve-sv-lovrenca-v-hotavljah-za-kulturni-spomenik-lokalnega-pomena>.

6 Konserviranje in restavriranje je izvajala mag. Zdenka Salmič Pungerčar, višja konservatorka-restavratorka.

7 Konserviranje in restavriranje je izvajal mag. Aleš Sotler, konservatorski-restavratorski svetovalec.

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* pred restavratorskim posegom.
(foto: Jure Ferlan)

Slika *Svetega Lovrenca in Kancijana* po konservatorsko-restavratorskih postopkih..
(foto: Jure Ferlan)

meru prejšnje slike je bil tudi pri tej podokvir popolnoma uničen. Ohranjena sta bila le zgornji polkrožni del podokvira in desna letvica. Zanimivo je, da je bila slika na zgornjem delu, tam, kjer je bil podokvir prisoten, v precej boljšem stanju kot drugje. Manjkajoči del podokvira, neustrezno rokovanje in hranjenje so povzročili nastanek številnih lukenj, predrtin in raztrganin, ki so bile najboljše v osrednjem delu nosilca. Poškodbe nosilca so povzročile tudi nestabilnost, odpadanje in luščenje slikovnih plasti. Zaradi neustreznega hranjenja se je na površini sprednje in zadnje strani z leti nabrala debela plast umazanije, ki je na licu popolnoma prekrila in zastrla – sicer barvito – odslikano podobo.

Vsako likovno delo zahteva individualni konservatorsko-restavratorski pristop. Temelj za ustrezno izbiro materialov in metod je v poznavanju materije. V primeru obravnavanih slik je šlo za izjemno poškodovani umetnini. Najprej so bili z obeh umetnin previdno odstranjeni večji in trši delci umazanije od ometa, peska, pajčevin ipd. Vsi deli slikovnih plasti, pri katerih je obstajala nevarnost, da bodo odpadli, so bili po odstranjevanju trših delcev umazanije zaščiteni s specialnim papirjem, preko katerega je bil nanesen utrjevalec. Izbor ustreznega materiala, njegove koncentracije in metode nanašanja je vedno odvisen od sestave in stanja originala. Pri tem strokovnjaki uporabljamo različna specialna orodja in naprave, ki omogočajo boljše prodiranje utrjevalca v sliko. S premišljeno izvedbo je bilo zaustavljeno propadanje in omogočeno nadaljevanje posega.

Po odstranitvi ostankov podokvirov sta bili sliki natančneje očiščeni še na zadnjih straneh. S postopkom je bilo omogočeno dodatno utrjevanje, ki ga je bilo treba izvesti zaradi slabega stanja nosilca in podloge. Sledili so posegi na sprednji strani slik. Po odstranjevanju odvečnega utrjevalca z lica slike je sledilo odstranjevanje površinske umazanije, potemnelih in neprosojnih lakov.

Detajl slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* prikazuje obseg poškodovane slikovne plasti.
(foto: Jure Ferlan)

Detajl slike *Svetega Lovrenca in Kancijana* med odstranjevanjem površinske umazanije in degradiranega laka.(foto: Zdenka Salmič Pungerčar)

Podoba Marije (Marija Pomočnica z Jezusom) pred restavratorskim posegom. Detajl Marijinega obraza je bil zaradi obsega poškodb skoraj neviden.
(foto: Jure Ferlan)

Podoba Marije po konservatorsko-restavratorskem posegu.
(foto: Jure Ferlan)

Danes je konservatorsko-restavratorska praksa na tem področju zelo napredovala. Nova metodologija odstranjevanja neželenih slojev temelji na selektivnem odstranjevanju posameznih slojev, kar omogoča nadzorovano spremljanje izvedbe. V primeru obravnavanih slik je bila najprej odstranjena debela plast površinske umazanije in nato poškodovani lak. Že po odstranitvi površinske umazanije so se pojavile barvno bogato odslikane podobe.

Kot je že bilo že napisano, sta bili platni obeh slik močno poškodovani. Ker podlepljanje⁸ velja za največji konservatorski poseg v platneni nosilec, se izvaja le v primerih, ko je originalno platno tako oslajbljeno in preperelo, da ne opravlja več svoje naloge; to je veljalo tudi za naši sliki. Pred podlepljanjem so bile luknje, predrtine in raztrganine ustrezno sanirane. V manjkajoče dele platnenega nosilca so bili nameščeni in pritrjeni predhodno pripravljene novi koščki platna. Materiali in metode, ki so se uporabljali, bodo v prihodnosti odstranljivi.

Originalna podokvira pri obeh umetninah sta bila tako močno poškodovana, da jih je bilo treba nadomestiti z novima. Sliki sta bili napeti na nova lesena podokvira na zagozde, ki sta izdelana po uveljavljenih standardih. Omogočata ustrezno napetost nosilca. Po nape-njanju so sledili postopki na sprednji strani slik.

Kitanje poškodb slikovnih plasti spada med postopke, ki vplivajo na kakovost retuša. Manjkajoča področja slikovnih plasti so bila na obeh slikah natančno dopolnjena in ustrezno površinsko strukturirana. To pomeni, da je površina zakitanega mesta enaka površini originala; tako je pripravljena na retuširanje,⁹ ki je bilo izvedeno v dveh glavnih fazah. Prva je bilo podlaganje – zakitano površino

Poškodovani sliki so najprej sprejeli v pregled na Oddelku za stafelajno slikarstvo v Restavratorskem centru v Ljubljani. (foto: Jure Ferlan)

Restavratorka mag. Zdenka Salmič Pungerčar med delom v novomeški enoti ZVKDS ob podlepljeni in delno očiščeni sliki pred retuširanjem. (foto: Jure Ferlan)

- 8 Podlepljanje pomeni, da se na zadnjo stran slike, na originalno platno s specialnimi lepili in metodami nalepi novo platno.
- 9 Retuširanje je dopolnjevanje manjkajočih delov barvnih plasti z ustreznimi barvami.

pobarvamo v svetlejših in hladnejših barvnih tonih. Njihov kolorit je sestavljen iz barv, ki so v okolici poškodbe, ki jo želimo vključiti v celoto. Sledila je druga faza retuširanja – lazuriranje. Tu sta se konservatorja-restavratorja z lazurnimi toni, v kar najmanj slojih, približala originalnim barvnim površinam. Po zaključenem retuširanju sta bili слиki finalno lakirani.

Skupni imenovalec pri pregledu stanja slik iz cerkve sv. Lovrenca je bilo izjemno slabo stanje podokvirov. Ko je podokvir, ki je temelj slik na platnu, tako močno poškodovan, ga moramo nemudoma zamenjati. Če za to ni finančnih sredstev, je smiselno za nasvet vprašati usposobljenega strokovnjaka. Ta bo svetoval, kako ravnati s tako močno poškodovano umetnino, kako jo ustrezno konservirati in hraniti. Slike na platnu so eden izmed najranljivejših predmetov kulturne dediščine, a obenem tudi najdragocenejši in tega se je treba zavedati.

Pripis

Gornji strokovni prispevek je pripravila mag. Barbka Gosar Hirci, vodja Oddelka za štafelajno slikarstvo na Restavratorskem centru ZVKDS v Ljubljani in vrhunska strokovnjakinja za restavriranje slik na platnu.

Pred petimi leti je z veliko naklonjenostjo sprejela mojo pobudo za rešitev skoraj uničenih slik iz cerkve na Hotavljah. Ker župnija kot lastnik ni imela sredstev, je stroške restavriranja kril RC ZVKDS.

Objava prispevka naj bo promocija dela restavratorjev, ki je velikokrat očem javnosti skrito, hkrati pa priznanje avtorici za njen trud in zahvala Restavratorskemu centru za opravljeno delo, ki je bilo zelo zahtevno. Opisani primer naj bo tudi spodbuda posameznikom na terenu k reševanju in ohranjanju DEL NAŠIH PREDNIKOV. Na tem področju je, glede na stanje starejše likovne dediščine po posameznih cerkvah in drugih objektih še veliko dela.

Jure Ferlan